

Mgr Sławomir Wilk

Doktorant, Instytut Socjologii, Uniwersytet Rzeszowski

Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w ramach działania 8.3 Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka

WPROWADZENIE

Dla zjawisk społeczno-gospodarczych coraz większe znaczenie mają technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT). Komputery i Internet wykorzystywane są powszechnie m.in. do przeszukiwania informacji, korespondencji, korzystania z e-usług itp. Wielu badaczy podkreśla, że wykorzystanie ICT zmienia się bardzo dynamicznie.

Pracodawcy wymaga od potencjalnych pracowników umiejętności obsługi komputera, pakietu biurowego oraz wyszukiwania danych w Internecie. Jednak nie wszyscy obywatele posiadają możliwości korzystania z dobrodziejstw rewolucji informatycznej.

Ograniczenia mogą wynikać z braku motywacji, umiejętności czy środków finansowych. Wspomniane elementy składają się na zjawisko opisywane w literaturze przedmiotu jako wykluczenie cyfrowe.

DEFINIOWANIE WYKLUCZENIA CYFROWEGO

Przyczyn wykluczenia cyfrowego możemy poszukiwać zarówno wśród aspektów technologicznych w korzystaniu z ICT, jak i wśród społecznych i psychologicznych. Agnieszka Szewczyk definiuje wykluczenie cyfrowe jako „podział na tych, którzy mają dostęp do technologii informacyjnej i komunikacyjnej i potrafią z nich korzystać, i tych, którzy tego dostępu nie mają bądź nie potrafią z niego korzystać”¹. Podobną definicję podaje Łukasz Arendt, który wskazuje, że „jest to przepaść dzieląca tych, którzy znajdują się po właściwej stronie, »zasobnej« w technologii informacyjnej, gdzie dostęp do nich zapewnia pełny udział w nowoczesnym społeczeństwie oraz tych, którzy są po stronie niewłaściwej, skazani na niebyt w cyfrowym świecie”².

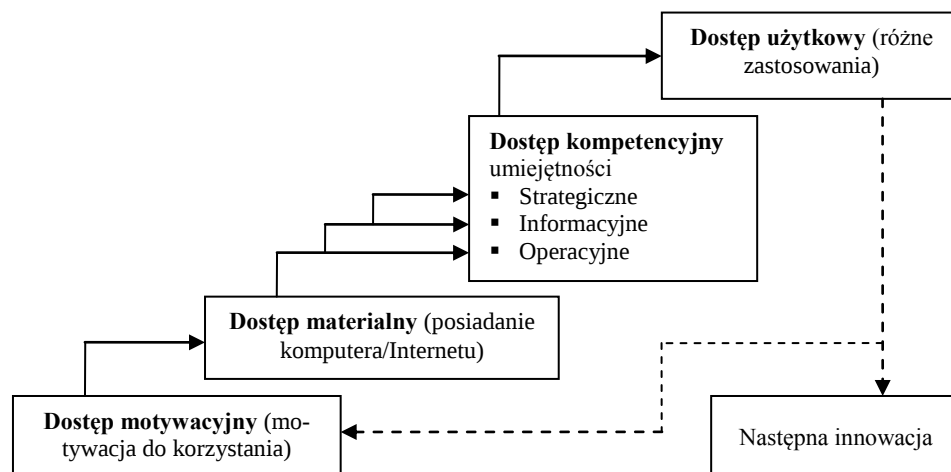
¹ A. Szewczyk, *Oblicza ubóstwa w społeczeństwie informacyjnym*, PWN, Warszawa 2006, s. 151.

² Ł. Arendt, *Wykluczenie cyfrowe – zagadnienia teoretyczno-empiryczne* [w:] *Wykluczenie cyfrowe na rynku pracy*, red. E. Kryńska, Ł. Arendt, IPiSS, Warszawa 2010, s. 22.

Jan van Dijk skonstruował model, który opisuje elementy wykluczenia cyfrowego. Pierwszy – wymiar mentalny przejawia się obawą przed użyciem komputera i Internetu; jest on związany ze strachem przed użyciem ICT. Jednostki, które przezwyciężyły problemy mentalne przejawiają trudności związane z stroną materialną – zapewnienie dostępu do komputera i Internetu, ale także dostępnością określonych kanałów, programów i źródeł informacji. Następnie wyłania się kolejny problem, który związany jest z obsługą ICT, a jego przezwyciężenie wymaga zdobycia odpowiednich umiejętności i kwalifikacji. Wśród wymienianych kompetencji van Dijk wskazuje: operacyjne, strategiczne i informacyjne.

Osoba, która posiadała umiejętności i kwalifikacje, potrafi już obsługiwać komputer, ale pojawia się problem dostępu użytkowego. „Jednostka może być zmotywowana do korzystania z komputerów i Internetu, może posiadać fizyczny dostęp oraz opanować niezbędne umiejętności cyfrowe, a mimo to nie odczuwa potrzeby lub nie ma sposobności, obowiązku, czasu czy siły, aby faktycznie korzystać z nowych technologii”³.

Jan van Dijk stwierdza, że na obecnym etapie rozwoju ICT i społeczeństwa informacyjnego wymiar motywacyjny i materialny wykluczenia cyfrowego tracą na znaczeniu, natomiast kluczowym problemem stają się wymiary umiejętności i wykorzystania. W polskim społeczeństwie niestety wymiary motywacyjne i materialne mają także duże znaczenie, szczególnie wśród ludzi po 50. roku życia, mieszkańców obszarów wiejskich, a także osób z niższym wykształceniem.

Schemat 1. Cztery rodzaje dostępu do technologii cyfrowej.

Źródło: J. van Dijk, *Spoleczne aspekty mediów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 250.

³ J. van Dijk, *Spoleczne aspekty...*, s. 253.

Jak zaznacza Łukasz Arendt: „nie ma bowiem wątpliwości, iż dostęp do ICT w sferze motywacji związany jest z ogólnym nastawieniem do technologii i zmian; w sferze mentalnej z istniejącymi nierównościami społeczno-ekonomicznymi; braki w umiejętnościach nie zostaną zlikwidowane bez odpowiednich zmian w systemie edukacji, a szersze wykorzystanie ICT nie nastąpi, jeśli nie zostanie połączone z działaniami mającymi na celu wspieranie rozwoju społecznego”⁴.

DZIAŁANIE 8.3 PO IG – ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Wśród wielu działań realizowanych w ramach funduszy strukturalnych zostało wyodrębnione działanie 8.3 „Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu e-Inclusion”, które jest finansowane z PO IG. Podmiotem udzielającym wsparcia jest Władza Wdrażająca Programy Europejskie. Głównym celem działania jest umożliwianie i ułatwianie dostępu do sieci internetowej osobom zagrożonym wykluczeniem cyfrowym. Wśród grup dla, których skierowany jest projekt należy wymienić⁵:

- gospodarstwa domowe spełniające kryterium dochodowe upoważniające do otrzymania wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej,
- gospodarstwa domowe spełniające kryterium dochodowe upoważniające do otrzymania wsparcia w ramach systemu świadczeń rodzinnych,
- dzieci i młodzież ucząca się z rodzin w trudnej sytuacji materialnej i społecznej uprawniającej do uzyskania stypendiów socjalnych, typowana do otrzymania wsparcia we współpracy ze szkołą oraz/lub ośrodkami pomocy społecznej,
- osoby niepełnosprawne ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności lub z orzeczeniem równoważnym,
- rodziny zastępcze,
- rodzinne domy dziecka, samotni rodzice,
- jednostki podległe beneficjentowi (w tym: biblioteki publiczne, instytucje kultury, szkoły, publiczne placówki opiekuńczo-wychowawcze położone na obszarze działania beneficjenta, publiczne domy pomocy społecznej) – w ramach działań koordynacyjnych prowadzonych przez beneficjenta.

Odbiorcy projektu (mieszkańcy gminy, którzy spełniają wymienione wyżej warunki) są wybierani przez wnioskodawców, przy wsparciu jednostek podległych – ośrodków pomocy społecznej, szkół a także organizacji pozarządowych.

⁴ Ł. Arendt, *Wykluczenie cyfrowe w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, IPiSS, Warszawa 2009, s. 75.

⁵ *Szczegółowy opis priorytetów Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka, 2007–2013*, Warszawa, 6 grudnia 2010, s. 153–154.

W ramach działania 8.3 PO IG realizowane projekty⁶ mogą składać się z następujących komponentów na których wykonanie można otrzymać dofinansowanie⁷:

- dofinansowanie całkowicie lub częściowo pokrywające koszty dostępu do Internetu w gospodarstwach domowych na obszarze objętym projektem (max. przez okres 3 lat),
- pokrycie kosztów dostarczenia, instalacji oraz serwisowania sprzętu komputerowego i/lub niezbędnego oprogramowania w gospodarstwach domowych wskazanych przez projektodawcę,
- zakup usługi przeprowadzenia szkoleń dla użytkowników końcowych projektu z zakresu obsługi komputera, korzystania z Internetu oraz nabycia innych umiejętności niezbędnych dla świadczenia pracy na odległość lub skutecznej edukacji przez Internet (z wykluczeniem szkoleń zawodowych),
- dofinansowanie kosztów operacyjnych, kosztów zatrudnienia i szkolenia pracowników JST i/lub organizacji pozarządowej uczestniczącej w konsorcjum z JST, którzy będą odpowiedzialni za realizację działania oraz kosztów działań koordynacyjnych zmniejszających problem wykluczenia cyfrowego, np. wyposażenie w sprzęt komputerowy i utrzymanie dostępu do Internetu w jednostkach podległych beneficjentowi (w tym: biblioteki publiczne, publiczne instytucje kultury, szkoły, publiczne placówki opiekuńczo-wychowawcze położone na obszarze działania beneficjenta i publiczne domy pomocy społecznej),
- dofinansowanie promocji projektu na obszarze objętym projektem.

Należy podkreślić, że maksymalny okres dofinansowania kosztów dostępu do Internetu, wynosi 3 lata przy zachowaniu trwałości rezultatów projektu w przeciągu 5 lat od daty zakończenia realizacji przedsięwzięcia. W ramach działania beneficjenci mogą uzyskać dofinansowanie w wysokości do 85% kwalifikujących się wydatków.

Pozostała część kosztów pokrywana jest ze środków własnych wnioskodawców tzn. w wysokości, co najmniej 15%. Zgodnie z dokumentami programowymi o środki z działania 8.3 PO IG mogą aplikować następujące grupy beneficjentów:

- jednostki samorządu terytorialnego,
- grupy jednostek samorządu terytorialnego – konsorcja, związki, stowarzyszenia i porozumienia,
- konsorcja jednostek samorządu terytorialnego lub ww. grup jednostek samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi.

⁶ Działanie 8.3 PO IG posiada w swojej strukturze dwa typy działań. W niniejszym artykule nie jest omawiany projekt systemowy zrealizowany dla Centrum Projektów Informatycznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

⁷ *Szczegółowy opis priorytetów...*, s. 152.

DZIAŁANIE 8.3 PO IG – ANALIZA STANU WDRAŻANIA

Poniższa analiza została dokonana na podstawie danych statystycznych związanych z prowadzonymi naborami oraz raportami ewaluacyjnymi analizujących stan wdrażania działania 8.3 PO IG. Na podstawie pięciu przeprowadzonych konkursów należy stwierdzić, że udział dofinansowania w stosunku do budżetu działania należy do najmniejszych wśród wszystkich działań PO IG. Jeszcze gorzej wygląda sytuacja płatności na rzecz beneficjentów realizujących projekty (stan na 14.03.2011 r. – 1,5%). W związku z powyższym rozważane jest przesunięcie środków na inne działania⁸. Szczegółowy obraz wydatkowania środków przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wydatki w ramach konkursów z działania 8.3 PO IG

Czas przeprowadzania naborów	Budżet poszczególnych naborów	Udział całkowity w budżecie działania	Całkowita wartość przyznanego dofinansowania	Udział dofinansowania w stosunku do budżetu działania	Wartość podpisanych umów
16.06.2008–30.01.2009	119 979 227	8,58%	41 531 182	2,97%	41 408 300
16.02.2009–17.04.2009	165 879 457	11,86%	85 437 489	6,11%	80 130 968
13.07.2009–15.10.2009	165 879 457	11,96%	169 096 937	12,09%	151 358 899
01.02.2010–30.04.2010	164 464 981	11,76%	125 106 399	8,94%	4 276 194
02.08.2010–29.10.2010	164 464 981	11,76%	196 544 898	14,04%	b.d
Razem	780 668 101	55,82%	617 716 905	44,15%	277 174 361

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Władzy Wdrażającej Programy Europejskie www.wwpe.gov.pl, według stanu na dzień 30.04.2011 r.

Alokacja przeznaczona na działanie wynosi 364,4 mln euro. Należy stwierdzić, że budżet przeznaczony na poszczególne konkursy (szczególnie pierwsze) został nie wykorzystany. „Niski poziom wykorzystania tych środków jest niepokojący w szczególności w obliczu faktu, iż Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka 2007–2013 jest obecnie na półmetku realizacji. Istnieje więc zagrożenie, iż dostępne środki mogą nie zostać w pełni ani efektywnie wykorzystane przez beneficjentów Działań”⁹. Po środki najczęściej sięgają gminy z terenu województwa mazowieckiego oraz warmińsko-mazurskiego. Do województw, które najrzadziej wykorzystują środki działania 8.3 PO IG należy zali-

⁸ Zob. www.rp.pl/artykul/626122.html?print=tak.

⁹ *Realizacja projektów związanych z dostępem odbiorców końcowych oraz osób zagrożonych wykluczeniem cyfrowym do szerokopasmowego Internetu - analiza stanu obecnego oraz barier w wykorzystaniu dostępnych środków unijnych*, Warszawa 2011, s. 6, www.forumszerokopasmowe.pl/download.php?id=201.

czyć łódzkie i opolskie. Należy zaznaczyć, że występuje (w systemie redystrybucji pomocy publicznej) znaczna dysproporcja pomiędzy obszarem województwa mazowieckiego, a innymi województwami.

Sposób realizacji działania 8.3 PO IG, został podkreślony w raporcie opisującym korzystanie z ICT osób po 50. roku życia. Autorzy raportu „Pomiędzy alienacją a adaptacją” zwracają uwagę na niewystarczające działania w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych mieszkańców (osób po 50. roku życia). „Główną barierą jest możliwość wykorzystywania go jedynie przez jednostki samorządu terytorialnego (JST) – samodzielnie bądź w konsorcjum z organizacją pozarządową. JST, kolokwialnie mówiąc, „nie czują” problemu e-integracji i często ograniczają swoje działania jedynie do zakupu sprzętu komputerowego i zapewnienia dostępu do sieci internetowej, co stanowi podstawowy element kwalifikowania projektu do realizacji, natomiast pomijają rozwój kompetencji informacyjnych”¹⁰.

Realizacja przez jednostki samorządu terytorialnego projektów z działania 8.3 PO IG, jak wskazują m.in. raporty ewaluacyjne¹¹, wskazują na obawy związane z odpowiedzialnością za przekazany wybranym gospodarstwom domowym sprzęt komputerowy, a także konieczność utrzymywania trwałości projektu – 5 lat po zakończeniu działania. Występują sytuacje, w których przedstawiciele władz jednostek samorządów terytorialnych nie chcą zrealizować działań zmierzających do minimalizacji wykluczenia cyfrowego dla małej grupy odbiorców, ponieważ wkład własny w wysokości 15% może być zainwestowany w działania dla całej społeczności (wyborców). Jak wskazują wyniki z ostatniego badania dotyczącego realizacji działania 8.3 PO IG¹², przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego wśród barier proceduralno-systemowych wymieniają:

¹⁰ D. Batorski, J.M. Zając, *Pomiędzy alienacją a adaptacją*, UPC Polska, Warszawa 2010, s. 90.

¹¹ Zob. *Raport z badania ewaluacyjnego Ocena stopnia przygotowania beneficjentów do absorpcji środków dostępnych w ramach działania 8.3 PO IG przeznaczonych na zapewnienie szerokopasmowego dostępu do Internetu osobom zagrożonym wykluczeniem cyfrowym wraz z określeniem potencjalnych barier we wdrażaniu ww. działania*, Warszawa 2008, www.wwp.gov.pl/files/ewaluacja/Raport_koncowy_8_3_POIG_www.pdf; *Raport z badania ewaluacyjnego. Ocena przebiegu procesu wdrażania projektów realizowanych w ramach działania 8.3 „Przeciw-działanie wykluczeniu cyfrowemu – E-inclusion” oraz 8.4 “zapewnienie dostępu do Internetu na etapie ostatniej mili” Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka*, Warszawa 2010, www.wwp.gov.pl/files/ewaluacja/raport_ewaluacyjny_2010_12_10_FINAL_bez_aneksow.pdf; *Raport końcowy badania ewaluacyjnego. Ocena absorpcji środków w ramach działania 8.3 PO IG przeznaczonych na zapewnienie szerokopasmowego dostępu do Internetu osobom zagrożonym wykluczeniem cyfrowym*, Warszawa 2009, www.wwp.gov.pl/files/Ewaluacja_POIG_8.3/Raport%20ewaluacyjny.pdf.

¹² *Realizacja projektów związanych z dostępem odbiorców końcowych oraz osób zagrożonych wykluczeniem cyfrowym do szerokopasmowego Internetu - analiza stanu obecnego oraz barier w wykorzystaniu dostępnych środków unijnych*, Warszawa 2011, s. 8 i nast., www.forum.szerokopasmowe.pl/download.php?id=201.

- długi okres weryfikacji wniosków;
- funkcjonowanie jednej centralnej instytucji obsługującej system naboru oraz rozliczania i kontroli projektów;
- brak środków jednostek samorządu terytorialnego na pokrycie wkładu własnego i utrzymanie rezultatów projektu;
- 5-letni okres trwałości projektu;
- brak chęci zaangażowania w przedsięwzięcia biznesowe, preferencja realizacji tego rodzaju projektów przez przedsiębiorstwa działające na danym obszarze;
- brak wykwalifikowanego personelu mogącego podjąć się prowadzenia projektu;
- obawa przed zbyt dużą ilością procedur w procesie realizacji projektu.

W opinii respondentów do barier związanych z realizacją projektów z działania 8.3 PO IG należy zaliczyć:

- brak wystarczającej wiedzy w prowadzeniu podobnych przedsięwzięć;
- brak dostatecznego wsparcia szkoleniowo-informacyjnego ze strony WWPE;
- długi okres czasu pomiędzy przygotowaniem wniosku i rozpoczęciem projektu;
- trudny dla użytkowników system aplikowania o zaliczkę lub wydatkowanych środków, a także sformalizowany system rozliczania poniesionych kosztów.

W odniesieniu do powyższych rozważań teoretycznych, należy zaznaczyć, że efektywność wydatkowania środków jest pod znakiem zapytania, gdyż możliwa pomoc skupia się głównie na zapewnieniu dostępu do Internetu (wykluczenie I stopnia). Należałoby przeanalizować możliwość rozszerzenia działania 8.3 PO IG poprzez zwiększenia możliwości finansowania działań związanych z upowszechnianiem wiedzy o sposobach wykorzystania Internetu przez różne grupy społecznie w szczególności przez osoby po 50. roku życia. Potrzebne są akcje podnoszące świadomość, a także szkolenia z umiejętności korzystania z ICT.

PODSUMOWANIE

Działanie 8.3 PO IG nie cieszy się dużą popularnością wśród potencjalnych wnioskodawców. W związku z powyższym planowane są przesunięcia środków z tego działania na inne projekty wspierające rozwój e-administracji w Polsce.

W celu zwiększenia zainteresowania jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych (oraz ich różnych partnerstw) wprowadzono ułatwienia w zakresie aplikacji o środki na minimalizację wykluczenia cyfrowego. Wśród podjętych działań m.in. wyodrębniono projekt systemowy, poszerzono grupy odbiorców o rodziny zastępcze, rodziców samotnie wychowujących dzieci, a także rodzinne domy dziecka. Dodatkowo w ramach działań koordynacyjnych umożliwiono wyposażenie w sprzęt komputerowy szkoły, biblioteki

oraz placówki opiekuńczo-wychowawcze. Obecnie wprowadzane są usprawnienia na etapie oceny wniosków o dofinansowanie oraz rozliczanie projektów. Powyższe zmiany spowodowały wzrost atrakcyjności dotacji (szczegółności w II naborze 2010 r.) i ułatwiły realizację projektów przez co mogą skłonić potencjalnych wnioskodawców o aplikację w kolejnych naborach.

Należy jednak zaznaczyć, że w ramach działania 8.3 PO IG występuje koncentracja na rozbudowie infrastruktury teleinformatycznej (dostawa sprzętu komputerowego oraz Internetu). Bardziej wskazanymi działaniami powinno być kreowanie akcji w zakresie uświadamiania i edukacji dla osób zagrożonych wykluczeniem cyfrowym, m.in. dla osób po 50. roku życia. Niestety, osoby po 50. roku życia nie są grupą docelową, stąd też takie zmiany wymagałyby negocjacji Programu z Komisją Europejską.

LITERATURA

- Batorski D., Zając J.M., *Pomiędzy alienacją a adaptacją*, UPC Polska, Warszawa 2010.
- Arendt Ł., *Wykluczenie cyfrowe – zagadnienia teoretyczne – empiryczne* [w:] *Wykluczenie cyfrowe na rynku pracy*, red. E. Kryńska, Ł. Arendt, IPiSS, Warszawa 2010.
- Arendt Ł., *Wykluczenie cyfrowe w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw*, IPiSS, Warszawa 2009.
- Szewczyk A., *Oblicza ubóstwa w społeczeństwie informacyjnym*, PWN, Warszawa 2006.
- Van Dijk J., *Społeczne aspekty mediów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Szczegółowy opis priorytetów Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka, 2007–2013*, Warszawa, 6 grudnia 2010.
- Raport z badania ewaluacyjnego. *Ocena stopnia przygotowania beneficjentów do absorpcji środków dostępnych w ramach działania 8.3 PO IG przeznaczonych na zapewnienie szerokopasmowego dostępu do Internetu osobom zagrożonym wykluczeniem cyfrowym wraz z określeniem potencjalnych barier we wdrażaniu ww. działania*, Warszawa 2008.
- Raport końcowy badania ewaluacyjnego. *Ocena absorpcji środków w ramach działania 8.3 PO IG przeznaczonych na zapewnienie szerokopasmowego dostępu do Internetu osobom zagrożonym wykluczeniem cyfrowym*, Warszawa 2009.
- Raport z badania ewaluacyjnego. *Realizacja projektów związanych z dostępem odbiorców końcowych oraz osób zagrożonych wykluczeniem cyfrowym do szerokopasmowego Internetu – analiza stanu obecnego oraz barier w wykorzystaniu dostępnych środków unijnych*. Warszawa 2011.
- Raport z badania ewaluacyjnego. *Ocena przebiegu procesu wdrażania projektów realizowanych w ramach działania 8.3 „Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu – e-Inclusion” oraz 8.4 „zapewnienie dostępu do Internetu na etapie ostatniej mili” Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka*, Warszawa 2010.
- źródło internetowe: www.rp.pl/artukul/626122.html?print=tak.

Streszczenie

Do niedawna jeszcze mało znany termin „wykluczenia cyfrowego” nabiera ostatnimi czasy coraz większego znaczenia. Przy postępującej w szybkim tempie informatyzacji życia, Internet przestaje być tylko źródłem wiadomości i rozrywki, a staje się niezbędnym narzędziem koniecznym dla normalnego funkcjonowania w społeczeństwie. W artykule przedstawiono założenia teoretyczne odnoszące się do wykluczenia cyfrowego i jego znaczenia dla funkcjonowania społeczeństwa. Materiał zawiera opis działań służących minimalizacji wykluczeniu cyfrowemu za pomocą funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Artykuł zawiera również informacje na temat aktualnie prowadzonych oraz planowanych działań informacyjnych i proceduralnych, które mają na celu usprawnienie i przyspieszenie procesu wdrażania Działów 8.3 Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka.

**Counteracting digital divides through the EU’s “Innovative Economy”
Operational Programme for 2007-2013**

Summary

Not until recently, the unfamiliar term of digital divide started to gain more public recognition. Currently, in time of highly increasing technological advances in life, the internet not only becomes the source of news and entertainment but also a necessary tool in everyday life. This article presents theoretical theses corresponding to digital divide and its meaning within society’s organization and functioning. The article includes the description of actions taken to lessen the digital divide with help of European Union managerial funds. It also provides information correlating to presently organized and run proceedings, which are meant to increase the processing time of the measure 8.3 – Counteracting digital exclusion – E-inclusion, Operational Programme Innovative Economy 2007–2013.